

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXVIII, СВ. 2

ISSN 0350-185X
UDC 808

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
AND
SASA SERBIAN LANGUAGE INSTITUTE

SOUTH SLAVIC PHILOLOGIST

Vol. LXXVIII, No. 2

Editorial Board

*Dr Rajna Dragičević, Dr Victor Friedman, Dr Najda Ivanova,
Dr Vladan Jovanović, Dr Aleksandar Loma, Dr Alina Maslova,
Dr Sofija Miloradović, Dr Miroslav Nikolić, Dr Slobodan Pavlović,
Dr Slobodan Remetić, Dr Jelica Stojanović,
Dr Sreto Tanasić, Dr Zuzanna Topolińska, Dr Anatoly Turilov,
Dr Jasna Vlajić-Popović*

Editor-in-Chief

Rajna Dragičević

BELGRADE
2022

ISSN 0350–185X
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
књ. LXXVIII, св. 2

Уређивачки одбор

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Владан Јовановић, др Александар Лома, др Алина Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Слободан Реметић, др Јелица Ситојановић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Виктор Фридман*

Главни уредник
Рајна Драгићевић

БЕОГРАД
2022

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

Секретар Уређивачког одбора

др Владан Јовановић

Рецензенти

др Милан Ајџановић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Миливој Алановић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Исидора Бјелаковић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Wayles Browne (Cornell University, USA), др Вера Васић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Јасна Влајић-Поповић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Дојчил Војводић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Ана Вујовић (Учитељски факултет, Београд), др Sanja Vulić (Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu), др Наташа Вуловић-Емонс (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Јасмина Грковић-Мејџор (САНУ, Београд), др Дара Дамљановић (Филозофски факултет, Београд), др Милорад Дешић (Филолошки факултет, Београд), др Наташа Драгин (Филозофски факултет, Нови Сад), др Рајна Драгићевић (Филолошки факултет, Београд), др Сања Ђуровић (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац), др Душанка Звекић-Душановић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Andrea Zorka Kinda-Berlaković (Institut für Slawistik, Wien), др Ксенија Кончаревић (Филолошки факултет, Београд), др Часлав Копривица (Факултет политичких наука, Београд), др Веселинка Лаброска (Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопље), др Ивана Лазић-Коњик (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Александар Лома (САНУ, Београд), др Весна Ломпар (Филолошки факултет, Београд), др Александар Лукашанец (НАН, Минск), др Биљана Марић (Филолошки факултет, Београд), др Марјан Марковић (МАНУ, Скопље), др Александар Милановић (Филолошки факултет, Београд), др Софија Милорадовић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Биљана Мишић-Илић (Филозофски факултет, Ниш), др Радивоје Младеновић (Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац), др Ђорђе Оташевић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Васа Павковић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Слободан Павловић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Наталија Панић Церовски (Филолошки факултет, Београд), др Људмила Поповић (Филолошки факултет, Београд), др Слободан Реметић (АНУРС, Бања Лука), др Стана Ристић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Владислава Ружић (Филозофски факултет, Нови Сад), др Биљана Сикимић (Балканолошки институт САНУ, Београд), др Далибор Соколовић (Филолошки факултет, Београд), др Jan Sokółowski (Uniwersytet Wrocławski), др Вања Станишић (Филолошки факултет, Београд), др Рада Стијовић (Институт за српски језик САНУ, Београд), др Јелица Стојановић (Филозофски факултет, Никшић), др Срето Танасић (АНУРС, Бања Лука), др Станислава Тофоска (Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопље), др Анатолиј Аркадьевич Турилов (Институт славяноведения, Москва), др Ирена Цветковић-Теофиловић (Филозофски факултет, Ниш), др Јован Чудомировић (Филолошки факултет, Београд), др Гордана Штрбац (Филозофски факултет, Нови Сад)

Израду и штампање финансирао је

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.
Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 22. 11. 2022.

Издају

Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35, Београд
Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, Београд

Коректура

мр Дивна Продановић, др Милена Јакић Шимшић, др Јелена Јанковић, др Јована Јовановић,
др Наташа Миланов, др Ана Миленковић, др Вања Миљковић, др Слободан Новокмет,
др Сандра Савић, др Милица Стојановић, др Бојана Тодић-Санковић, др Драгана Цвијовић

Коректура шексцова на руском
Стефан Милошевић

Коректура шексцова на енглеском
др Татјана Ружин Ивановић

Припрема за штампу
Давор Палчић (palcic@eunet.rs)

Штампа
Планета принт
Виноградски венац 9, Београд

Решењем Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, број 413-00-724/2002-01 од 17. 7. 2002. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет.

САДРЖАЈ

Миро Вуксановић: Научник Предраг Пипер	17
Људмила Поповић и Ксенија Кончаревић: Биографија академика Предрага Пипера	21
Ана Голубовић: Библиографија академика Предрага Пипера	25

Студије и расправе

Митра М. Релјић: Етика научника и професора Предрага Пипера	69
Митра М. Релич: Этика ученого и профессора Предрага Пипера	82
Mitra M. Reljić: The Ethics of the Scholar and Professor Predrag Piper	83
Ксенија Ј. Кончаревић: Историјат српске лингвистичке русистике у опусу академика Предрага Пипера	85
Ксения Е. Кончаревич: История сербской лингвистической русистики в трудах академика Предрага Пипера	99
Ksenija J. Končarević: History of Serbian Linguistic Russian Studies in the Opus of Academician Predrag Piper	100
Здравко М. Бабић: О типолошким истраживањима српског и других словенских језика академика Предрага Пипера	101
Здравко М. Бабић: О типологических исследованиях сербского и других славянских языков академика Предрага Пипера	113
Zdravko M. Babić: On Typological Investigations of Serbian and Other Slavic Languages by Academician Predrag Piper	113
Александар М. Милановић: Предраг Пипер као тумач славеносрпске епохе	115
Александар М. Миланович: Предраг Пипер как толкователь славяносербской эпохи	129
Aleksandar M. Milanović: Predrag Piper as an Interpreter of the Slavonic Serbian Age	130
Рајна М. Драгићевић, Милош В. Утвић: Лексиколошки допринос граматици границе Предрага Пипера	131
Райна М. Драгичевич, Милош В. Утвич: Лексикологический вклад в грамматику границы Предраг Пипера	145
Rajna M. Dragičević, Miloš V. Utvić: Lexicological Contribution to the Grammar of the Border of Predrag Piper	146

Јасмина М. Грковић-Мејџор: О пореклу оптативне употребе глаголског придева на <i>-л</i>	147
Јасмина М. Гркович-Мейџор: О происхождении оптативного употребления причастия на <i>-л</i>	157
Jasmina M. Grković-Major: On the Origin of the Optative Use of the Verbal Adjective in <i>-l</i>	158
Марјан Д. Марковиќ, Зузана В. Тополињска: Формална и семантичка деривација на прасловенскиот корен <i>*met-(*mot-/*mōt-)</i> во македонскиот и полскиот јазик	159
Марјан Д. Марковић и Зузана В. Тополињска: Формална и семантичка деривација у прасловенском корену <i>*met-(*mot-/*mōt-)</i> у македонском и полском језику	172
Marjan D. Markovikj, Zuzana V. Topolinjska: Formal and Semantic Derivation of the Proto-Slavic Verbal Root <i>*met-(*mot-/*mōt-)</i> in the Macedonian and Polish Languages	173
Виктор Д. Савић: О проблему формирања ћириличкога писма. Неколика прилога	175
Виктор Д. Савич: О проблеме формирования кириллицы. Несколько заметок ..	203
Viktor D. Savić: On the Issue of the Formation of the Cyrillic Alphabet: Some Observations	204
Александар Б. Лома: Из старосрпске металуршке терминологије: <i>близница</i>	207
Александар Б. Лома: Из древнесербской металлургической терминологии: <i>близница</i>	219
Aleksandar B. Loma: On Old Serbian Metallurgical Terms: <i>bliznica</i>	220
Слободан Ј. Павловић: Допунска псеудокоординација у старосрпском језику	221
Слободан Ј. Павлович: Дополнительное псевдосочинение в древнесербском языке	238
Slobodan J. Pavlović: Complement Pseudo-Coordination in Old Serbian	239
Марта Ж. Бјелетић: Црквенословенски творбени елементи у српским народним говорима (суфикс <i>-ије</i>)	241
Марта Ж. Белетич: Церковнославянские словообразовательные элементы в сербских народных говорах (суфикс <i>-ије</i>)	252
Marta Ž. Bjeletić: Church Slavonic Word-Formation Elements in Serbian Vernaculars (the Suffix <i>-ije</i>)	253
Снежана М. Петровић: Две ране турске позајмљенице у словенским језицима – <i>јарак</i> и <i>јаруга</i>	255
Снежана М. Петровић: Два ранних тюркских заимствований в славянских языках – <i>јарак</i> и <i>јаруга</i>	268
Snežana M. Petrović: Two Early Turkic Loanwords in the Slavic Languages – <i>jarak</i> and <i>jaruga</i>	268

Јелена М. Стошић: Дистрибуција просторних заменичких прилога у старој српској писмености	269
Елена М. Стошич: Распространение пространственных местоимений в сербской письменности	285
Jelena M. Stošić: Distribution of Spatial Demonstratives in Serbian Literacy	286
Исидора Г. Бјелаковић: Језик рачунског дневника храма светих апостола Петра и Павла у Араду (1728–1752) – фонолошке особине	287
Исидора Г. Бјелакович: Язык дневника учета храма святых апостолов Петра и Павла в Араде (1728–1752 гг.) – фонологические характеристики	300
Isidora G. Bjelaković: The Language of the Accounting Ledger Journal of the Church of the Holy Apostles Peter and Paul in Arad (1728–1752) – Phonological Features	301
Најда И. Иванова: Из историје српске филологије 19. века. <i>Славенска грамаџика сад њрви ред на српском језику изјасњена</i> (1827) Димитрија Тирола	303
Најда И. Иванова: Из истории сербской филологии XIX века. <i>Славенска грамаџика сад њрви ред на српском језику изјасњена</i> (1827) Димитрија Тирола	315
Najda I. Ivanova: On the History of the Nineteenth-Century Serbian Philology. <i>Славенска грамаџика сад њрви ред на српском језику изјасњена</i> (1827) by Dimitrije Tirol	315

Слободан Н. Реметић, Радојка Б. Цицмил-Реметић: О употреби предлога <i>за</i> у говору источнбосанских Ера	317
Слободан Н. Реметич и Радојка Б. Цицмил-Реметич: К вопросу об употреблении предлога <i>за</i> в говоре восточнобоснийских Эров	328
Slobodan N. Remetić, Radojka B. Cicmil-Remetić: On the Use of Preposition <i>za</i> in the Vernacular of Eras from Eastern Bosnia	329
Софија Р. Милорадовић: Граматикализација и полифункционалност предлога <i>за</i> у призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима	331
Софија Р. Милорадович: Грамматализованость и полифункциональность предлога <i>за</i> в призренско-тимокском и косово-ресавском диалектах	352
Sofija R. Miloradović: Grammaticalization and Polyfunctionality of the Preposition <i>ZA</i> in Prizren-Timok and Kosovo-Resava Vernaculars	353
Веселинка Т. Лаброска, Станислав Р. Станковић: Негацијата во вратничкиот и во скопскоцрногорскиот говор – споредба со горноморавскиот говор	355
Веселинка Т. Лаброска, Станислав Р. Станковић: Негација у вратничком и скопскоцрногорском говору – у поређењу с горњоморавским говором	366
Veselinka T. Labroska, Stanislav R. Stanković: Negation in the Dialects of Vratnica and Skopska Crna Gora – a Comparison with the Dialect of Gornja Morava	367

Радивоје М. Младеновић: Реченице са временском клаузом у говору Призренског Подгора	369
Радивоје М. Младеновић: Предложения с временной клаузой в говоре Призренского Подгора	381
Radivoje M. Mladenović: Sentences which Contain Temporal Clauses in the Vernacular of the Prizren Podgor	382
Motoki Y. Nomachi: On a Particular Usage of the Locative and Accusative Cases in Burgenland Croatian	383
Мотоки Ј. Номачи: О употреби локатива и акузатива без предлога у језику градишћанских Хрвата	407
Мотоки Ј. Номачи: Об употреблении предложных и винительных падежей без предлогов в языке Хорватов в Градишке	408

Борис Ју. Норман: Именной субъект при глагольном сказуемом в 1-м лице множественного числа (<i>Одни бабы живем</i>)	409
Борис Ј. Норман: Именски субјекат при глаголском предикату у првом лицу множине (<i>Одни бабы живем</i>)	420
Boris Ju. Norman: Nominal Subject with a Verb Predicate in the 1 st Person Plural (Russian <i>Odni baby zhivem</i>)	421
Victor A. Friedman: <i>Neka</i> : How Macedonian Differs from Both Bulgarian and the Former Serbo-Croatian	423
Виктор А. Фридман: <i>Нека</i> : како се македонски језик разликује и од бугарског, и од некадашњег српскохрватског	427
Виктор А. Фридман: <i>Нека</i> : чем македонский язык отличается от болгарского и от бывшего сербохорватского	428
Твртко Т. Прћић: И скраћенице и речи: акроними у српском језику	429
Твртко Т. Прћич: И аббревиатуры, и слова: акронимы в сербском языке	465
Tvrtko T. Prčić: Abbreviations and Words at the Same Time: Acronyms in Serbian	466
Срето З. Танасић: Дијалoшкa цитација као вид туђег говора	467
Срето З. Танасич: Диалогическая цитатность как вид чужой речи	481
Sreto Z. Tanasić: Dialogic Citation as an Aspect of Other People's Speech	481
Мирослав Б. Николић: Лексема <i>пар</i> као квантификатор у српском језику	483
Мирослав Б. Николич: Лексема <i>ПАР</i> как квантификатор в сербском языке	495
Miroslav B. Nikolić: Lexeme <i>PAR</i> as a Quantifier in the Serbian Language	496

Душка Б. Кликовац: О речничкој обради заменичких речи (на примеру показних заменица <i>оволики, толики и онолики</i>) . . .	497
Душка Б. Кликовац: Об отражении в словаре местоименных слов (на примере указательных местоимений <i>оволики, толики, онолики</i>)	515
Duška B. Klikovac: On the Lexicographic Treatment of Pronominal Words (Exemplified by Serbian Demonstrative Pronouns <i>ovoliki, toliki</i> and <i>onoliki</i>)	516
Станислава-Саша Тофоска: Префиксните зборообразувачки модели на глаголите на движење во македонскиот јазик	517
Станислава-Саша Тофоска: Префиксални творбени модели основних глагола кретања у македонском језику	529
Stanislava-Stasha Tofoska: Derivational Models with Prefixes in Macedonian Verbs of Motion	529
Људмила В. Поповић: Доминантне и рецесивне варијанте језика у светлу Европске повеље о регионалним или мањинским језицима	531
Људмила В. Поповић: Доминантны и рецесивны варианты языка в свете европейской хартии о региональных языках или языках меньшинств	554
Ljudmila V. Popović: Dominant and Recessive Variants of Language in the Light of the European Charter for Regional or Minority Languages	555
Владислава Ж. Ружић: О финалним реченицама у српском језику	557
Владислава Ж. Ружић: О придаточных предложениях цели в сербском языке	574
Vladislava Ž. Ružić: About Intentional Sentences in the Serbian Language	575
Ивана Н. Антонић: Један вид кондензовања временске клаузе у српском језику	577
Ивана Н. Антонић: Один тип конденсации временной придаточной в сербском языке	593
Ivana N. Antonić: One Type of Condensation of the Temporal Clause in the Serbian Language	595
Миливој Б. Алановић: Аналитички каузативи: структурна и значењска обележја предикатског израза	597
Миливој Б. Алановић: Аналитические каузативы: структурные и семантические характеристики предикативного выражения	624
Milivoj B. Alanović: Analytical Causatives: Structural and Semantic Characteristics of the Predicate Construction	624

Снежана У. Гудурић: Мали прилог контрастивној синтакси просте реченице индоевропских језика. Основне реченичне структуре у српском и француском језику	625
Снежана У. Гудурић: К вопросу о сравнительном синтаксисе простого предложения в индоевропейских языках. Основные синтаксические конструкции в сербском и французском языках	644
Snežana U. Gudurić: Petite contribution à la syntaxe contrastive de la phrase simple en langues indoeuropéennes. Les structures syntaxiques fondamentales en serbe et en français	645
Билјана Ж. Марич: Маркери унутрашњег говора у руском и српском језику	647
Билјана Ж. Марич: Маркеры внутренней речи в русском и сербском языках	658
Biljana Ž. Marić: Inner Speech Markers in Russian and Serbian	658
Драгана М. Керкез: О везнику <i>a</i> у савременом руском језику у поређењу са српским	659
Драгана М. Керкез: О союзе <i>a</i> в современном русском языке в сравнении с сербским	673
Dragana M. Kerkez: Russian Conjunction <i>a</i> in Comparison with Serbian	674
Стана С. Ристић: Концепт домовина/отаџбина у контексту асоцијативне граматике	675
Стана С. Ристић: Концепт родина/отечество в контексте ассоциативной грамматики	694
Stana S. Ristić: The Concept of HOMELAND/FATHERLAND in the Context of Associative Grammar	695
Неђо Г. Јошић: Поглед на српску ауторску лексикографију	697
Неђо Г. Јошић: Взгляд на сербскую авторскую лексикографию	709
Neđo G. Jošić: A View of Serbian Authored Lexicography	710
Марија Ј. Стефановић: Ка опису концепта <i>вредносӣ</i> у српском језику	711
Марија Ј. Стефановић: К описанию концепта <i>ценность</i> в сербском языке	729
Marija J. Stefanović: Towards the Description of the Concept of <i>Value</i> in the Serbian Language	730
Владан З. Јовановић: Именица <i>в(и)јенац</i> у изразима с хришћанском компонентом значења у српском језику (из угла српског лексикографског описа)	731
Владан З. Јовановић: Существительное <i>в(и)јенец</i> в выражениях с христианским компонентом значения в сербском языке (с точки зрения сербского лексикографического описания)	745
Vladan Z. Jovanović: Noun <i>в(и)јенац</i> in Phrases with Christian Meaning Component in the Serbian Language (from the Viewpoint of Lexicographic Description)	746

Марина М. Николић: Лексика са семантичком компонентом простора и времена у српском јавном дискурсу током пандемије ковида	747
Марина М. Николич: Лексика со значением времени и пространства в сербском публичном дискурсе во время пандемии ковида	768
Marina M. Nikolić: Spatial and Temporal Vocabulary in Serbian Public Discourse During the COVID Pandemic	769

Хроника

Излагања на представљању књиге: Предраг Пипер, Иван Клајн, Рајна Драгићевић, <i>Нормативна граматика</i> , четврто издање, Нови Сад: Матица српска, 2022, Матица српска, 25. V 2022.	
Градуелност нормативних решења (Јасмина Грковић-Мејџор)	771
Другачија граматичка решења у <i>Нормативној граматици</i> (Весна Ломпар)	776
Четврто издање <i>Нормативне граматице</i> (Рајна Драгићевић)	780

Прикази и критика

Olga Kielak. <i>Zwierzęta domowe w języku i kulturze. Studium etnolingwistyczne</i> . Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2020, 316 str. (Ана Самарцић)	785
Дорота Пазио-Влазловская. <i>Церковь в кругу ценностей: семья, традиция, патриотизм (по материалам интернет-портала «Российской газеты»)</i> . Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, 2021, 246 стр. (Ивана Лазић Коњик)	795
<i>Словарь русского языка коронавирусной эпохи</i> . М. Н. Приемышева (отв. ред.), Ю.С. Ридецкая / Санкт-Петербург: Институт лингвистических исследований РАН, 2021. – 550 с. <i>Русский язык коронавирусной эпохи</i> . Коллективная монография / Ин-т лингв. исслед. РАН; М. Н. Приемышева (отв. ред.), Ю. С. Ридецкая. — СПб.: Ин-т лингв. исслед. РАН, 2021. – 610 с. (Драгана Керкез)	802
Миљивој Алановић. <i>Зайиси из српске синтаксе: узајамне везе форме и значења</i> . Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет, 2020, стр. 350. (Наташа Киш)	813

- Милош Ковачевић. *Српски стилстичари*. Београд: Српска књижевна задруга, Едиција „Књижевна мисао“, 2021, 332 стр. (Милка Николић) 820
- Светлана Слијепчевић Бјеливук. *Рекламно-пропагандни жанр у српском политичком дискурсу*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021, 248 стр. (Марина М. Николић) 834

Регистри

- Регистар кључних речи LXXVIII књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 839
- Регистар имена LXXVIII књиге
Јужнословенског филолога, св. 2 843

Ову књигу „Јужнословенског филолога“ посвећују почившем академику Предрагу Пићеру његови пријатељи, колеге и ученици са захвалношћу и поштовањем.

Gregory T. King

ISSN 0350-185X, – Књ. 78, св. 2 (2022), стр. 331–354

УДК 811.163.41'282.2

811.163.41'367.633

COBISS.SR-ID 85370633

DOI: <https://doi.org/10.2298/JFI2202331M>

Примљено: 31. августа 2022.

Прихваћено: 9. септембра 2022.

Оригинални научни рад

Софија Р. Милорадовић*

Институт за српски језик САНУ, Београд

ГРАМАТИКАЛИЗОВАНОСТ И ПОЛИФУНКЦИОНАЛНОСТ ПРЕДЛОГА ЗА У ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИМ И КОСОВСКО-РЕСАВСКИМ ГОВОРИМА**

У раду ћемо покушати да у основним цртама осветлимо статус предлога ЗА са аспекта граматикализације, коме је у призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима у знатној мери подвргнут, те је његова полифункционалност потврђена бројним примерима из ових српских народних говора. Предлошко-падежном везом ЗА+А/ОП изражава се велики број односа – оних који су у српском стандардном језику представљени неким другим слободним падежима или предлошко-падежним везама, или пак у њиховом представљању ове везе немају нарочито великог удела. Значајан спецификум у односу на граматикализоване предлоге НА и ОД јесте тај да ЗА-веза у одређеним категоријама примера из наше грађе има својство кондензатора, тј. налази се у улози трансформа предикатско-аргументске структуре, која се може формализовати као (а) каузална, (б) финална, (в) декларативна реченица.

Кључне речи: предлог ЗА, граматикализација, кондензатор клаузе, призренско-тимочка дијалекатска област, косовско-ресавски дијалекат.

„Чију душу ожиљци не нагрде, они је пролепшају. Митра Рељић пише о усуду косметских и свих Срба, али и о томе да се душе које светле, најбоље препознају у најцрњем мраку. (...) Свако ко није огрезао у равнодушности и себичности, (...) мора примити њено сведочење с поштовањем,

* sofija.miloradovic@sanu.ac.rs

** Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022 од 17. 1. 2022. године, који је склопљен с Институтом за српски језик САНУ.

У акцентовању примера коришћен је програм ZRCOLA, који је у оквиру ZRC SAZU развио др Петер Вајс.

захвалношћу и осећањем састрадања, које нас све уједињује, а које свако има по мери властите добротe“ (Извод из рецензије Предрага Пипера за књигу Митре Рељић *С душом на гојџовс*, 2005). Двадесетог мартовског јутра 2004. године први мејл који ми је стигао био је од професора Предрага Пипера – у своме писму кратко и видно узнемирено јављао је о новом погрому над Србима и замолио ме да свима које познајем јавим да је наша колегиница Митра Рељић морала избећи из Приштине у Чаглавицу. Стога овде, најпре, наводим речи моје саговорнице (1911) из Ђураковца код Истока, чију сам причу слушала године 2003. у колективном прихватном центру у Параћину, где су тада били смештени многи прогнани Срби из Метохије, они које је државна администрација прогласила интерно расељеним лицима: *Кукувија ју вичем. Она виче само кукуви, кукуви, дал'еко било од ове куће и од свакога. Не дај боже никоме Србину лоше. И не вол'им никоме да се деси. (...) Они кажу: кад њи њрође њр'ко обора, ел њреко куће, каже, кад виче њи на неко воће, ел'на нешиџо њи у обор виче, у авлију своју, на њпример, каже, њо нешиџо се деси за њју годину. Мора да се деси. А сѡварно, викала је њреѡ авим излазењу, кад смо ѡел'и да бегнемо оно ѡрол'еће.*

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Темпорална синтагма у примеру *нешиџо се деси за њју годину*, из цитираног дела разговора с нашом саговорницом из Метохије, с косовско-ресавског говорног подручја, послужиће нам као илустрација насловне теме и једне од улога граматикализованог и полифункционалног предлога ЗА, улоге веома честе у овим говорима: предлошко-падежна веза ЗА + А овде се налази у улози трансформа предикатско-аргументске структуре,¹ која се у овом случају формализује као темпорална реченица / темпорални израз – „док траје та година“ / „током (читавае) те године“.

Примере за овај рад издвојили смо из 10 монографских студија и 4 речника везаних за призренско-тимочки (П-Т) терен, из 5 студија у којима су описани поједини косовско-ресавски (К-Р) говори, али и из једнога рада у коме је описан њима веома сродан смедеревско-вршачки говор села Чумић – што не значи да примера овога типа другде на К-Р и П-Т терену нема већ само да их једноставном претрагом нисмо могли пронаћи будући да су „скривени“ у дијалекатским текстовима или међу примерима у одредничким чланцима, затим из етнолингвистичких транскрипата начињених на основу личних аудио-записа² из 2003. године, насталих приликом прикупљања грађе за истраживања говора Срба из Метохије

¹ З. Тополињска даје следећу формулацију: „Предлошки трансформи с предлогом као особеним показатељем предиката“ (Тополињска 1997: 103; прев. С. М.).

² Аудио-записи су финансирани из средстава пројекта *Research of Slavic Vernaculars at Kosovo and Metohia*, под покровитељством организације UNESCO ERC/EPC/PP Section.

(К-Р дијалекатски тип), смештених у колективне центре у Параћину, а понеки примери добијени су из бележнице колега дијалектолога (што је назначено), или су пронађени у личним белешкама, најчешће прављеним у путу (стога понегде није наведено место већ само шира област).

„Граматикизација предлошких речи једна је из широке палете појава кроз које се очитује усмереност језика ка аналитичком начину изражавања, у коме је тежиште померено са флективних маркера на препозиционе. Напореда са слабљењем падежне флексије долази до *препозиционализације* – јачања улоге предлога у изражавању падежних значења, па тако и до *граматичкизације* појединих предлога“, коју је пратила њихова десемантизација (Милорадовић 2018: 214) (...) „Најпре доминантнија употреба предлошких речи уопште, а потом и ширење сфере употребе појединих предлога и, следствено томе, деложирање неких других, неминовно је доводило до одклона од некадашњих, првобитних њихових значења, а примери са терена убедљиво сведоче о феномену ове иновативне супституције. У аналитичком реструктурирању граматичких система балканских језика предлог НА има статус најизразитије балканске предлошке конструкције и тако је и у српским високобалканизованим ПТ говорима“ (Исто, 214–215). Међутим, у овом раду нам је задатак да у основним цртама осветлимо статус предлога ЗА са аспекта граматикизације – појаве која је најприсутнија у призренско-тимочким и косовско-ресавским говорима, а по којој је он у тим говорима у знатној мери препознатљив, те је његова полифункционалност потврђена бројним примерима из ових српских народних говора, при чему се мора имати у виду да су и други српски дијалекти – па чак и српски књижевни (знатан број примера потиче из медијског дискурса) и разговорни језик – дошли у домет овог морфосинтаксичког сегмента балканизације. О томе П. Радић, уз лепу поткрепљеност примерима, пише: „Проширен је домет аналитизма чешћом употребом акузатива и номинатива у функцији општег падежа, обично уз појачано учешће предлога: – појачан удео предлошко-падежне конструкције *за* + акузатив, којом се неутралишу синтетички модели. Примери овог типа посебно су пратилац разговорног језика“, па тако аутор наводи примере „Није деци лако. Јако тешко *за децу*.“, „Проглашам вас *за мужа и жену*“, „помоћ намењена *за избеглице*“ итд. (Радић 2003: 132).

За процесе реструктурирања на овом препозиционом плану бивају од значаја најпре утицаји из несловенских те словенских „језика-чланова балканског језичког савеза, а потом и унутарјезички, тј. унутардијалекатски процеси, који су – добивши *подстицај на иновације* (синтагма П. Ивића) – помогли ’кандидовање’ одређених предлога спрам перформанси које су поседовали и које поседују, при чему је за свеобухватнију и минуциознију анализу сваке од наведених категорија не-

опходна потпора у виду података из историјскојезичких студија и речника старог језика“ (Милорадовић 2018: 222). За ову прилику даћемо само једну начелну но веома важну констатацију: „Када је реч о конкуренцији слободних падежа и предлошко-падежних конструкција у старословенском, посебно у светлу могућег грчког утицаја у овом домену, мора се имати на уму општесловенска тежња ка постепеној рестрикцији чисто синтетичких падежа и њиховој замени везом предлог + падеж, која је посведочена у словенским језицима, укључујући и оне који су сачували синтетички тип деklinације“ (Грковић-Мелдор 2007: 146–147). Уз то, додаћемо и кратак осврт на балканистички аспект и његов дијахрони план. Наиме, П. Асенова наводи да је најстарија општа функција предлога ЗА била исказивање узрока, дакле – апстрактно значење веома далеко од основног просторног значења кретања или налажења из некога, идења по нечијем трагу – из општесловенског периода, а за које се доцније тесно везало исказивање финалних релација. У бугарском језику из периода 14–15. века, предлогу ЗА постало је најиманентније управо изражавање финалних и каузалних релација, као и исказивање правца кретања – данас посебно карактеристично за овај предлог, при чему је управо у том периоду предлог ЗА почео да на себе преузима разноврсне сродне функције низа других предлога (АСЕНОВА 2002: 98).

2. Три спецификума граматикилизованог предлога ЗА

И као што је већ раније утврђено, предлог ОД је у П-Т и К-Р говорима углавном преузео улоге аблативних ИЗ и С(А), уз одређену меру залажења и у поље других предлога – првенствено предлога О, а делимично и ЗБОГ и ПРОТИВ, и зашао у поље генитивних беспредлошких аблативних и посесивних конструкција, па је, дакле, у великој мери остао у домену изражавања себи иманентне аблативне релације.³ Имајући речено у виду, иако смо у неким ранијим текстовима помињали тројство граматикизованих предлога ЗА, НА и ОД (уз још понеке предлоге који су то својство себи прибавили у мањој мери, као нпр. предлог *код*), мора се сада указати на чињеницу да се предлози ЗА и НА издвајају у односу на предлог ОД управо због његове превасходне „склоности“ ка семантичким деривацијама извођеним из примарне просторне аблативне релације и могу се – с тог становишта посматрано – третирати као нека врста *praepositio generalis* (овај други првенствено у призренско-тимочкој дијалекатској области). Корпус примера из П-Т и К-Р говора, који смо за ову прилику свраћања пажње на различите употребе предлога ЗА начинили, сведочи о изразитој полифункционалности предлога ЗА и о чињеници да процес граматикизације и семантичког пражења

³ О овоме детаљније в. у Милорадовић 2018.

овде није изразито везан за подручја интензивних међујезичких (и међудијалекатских) контаката, када се аргументовано може говорити о тзв. *ареалној грама̄тикализацији*. Ши́ра и темелјитија истраживања везана за употребу ЗА-синтагми показаће, верујемо, оно што су наши сондирани увиди, али и подаци из понеких важних стручних прилога већ нагостили – и други српски дијалекти, па чак и српски разговорни и медијски језик, дошли су озбиљно у домет овог морфосинтаксичког сегмента балканизације.

Постоји једна изузетно важна чињеница на коју овде можемо само указати, образложити је у виду претходне напомене, а она изискује озбиљнија истраживања ради разрешења одређених питања из њенога опсега. Дата је чињеница везана за нивое на којима функционишу, на једној страни, граматикизовани НА и ОД, а на другој страни – граматикизовано ЗА. То су ниво именске фразе у случају прва два предлога (нпр. *̀рича на ̀телефон* : прича телефоном, *̀праве га на будалу* : праве га будалом; *од ово брдо озгор да сиђе* : са овог брда одозго да сиђе, *идео од вашир* : ишао са вашара) и ниво реченичног трансформа када је реч о предлогу ЗА, уз такође присутан ниво именске фразе код овога предлога (*̀шу сам месила и за радници* : ту сам месила и радницама, *разговарали за ону девојку* : разговарали о оној девојци). Наиме, ЗА-синтагма у одређеним категоријама примера из наше грађе има својство кондензатора, тј. налази се у улози трансформа предикатско-аргументске структуре, која се може формализовати као (а) каузална, (б) финална, (в) декларативна (обично допунска) реченица. Дакле, у случајевима у којима је реч о трансформима, предлог ЗА бива показатељ релације 'узрок' (/разлог'), потом релације 'циљ' и релације 'садржај онога о чему се говори, промишља, што се осећа'.

Надаље дајемо примере издвојене у сврху илустрације реченога:

(а)

- ✓ *с̄а̄д м̄о̄ра да к̄ӯкам за ̀ӣе̄̀ӣку* (Левач, 87) → ... зато што ми је умрла тетка
- ✓ *ид̄е̄ у з̄а̀ӣвор за ̀ӣе̄̀ ӣк̄о̄не* (ПП, 180) → ... зато што је из цркве крао иконе
- ✓ *се̄ћам се кад мо̄ј о̄ӣац ̀ӣлаче за, ова̄ј, за волове* (Суви Лукавац, Исток) → ... зато што су нам одузели волове⁴
- ✓ *ж̄а̄л гу за ба̀бу, чув̄а̄ла гу је* (јабланички крај) → ... зато што јој је баба умрла

⁴ Примери из северне Метохије, који су преузети из наших етнолингвистичких транскрипата, нису били акценговани, а у овоме тренутку нисмо у могућности да преслушамо аудио-записе начињене 2003. године, при чему наводимо да акценат ни у једном од наведених примера нема никакву диференцијалну улогу.

(б)

- ✓ *о̀н с његòва кòла òде за лека̀ра* (ПП, 178) → ... да доведе болеснику лекара
- ✓ *и́демо ју̀и́ре за др̀ва* (Бучум, 115) → ... да донесемо дрва за огрев
- ✓ *чèка за шѐћер* (АП, 247) → ... да купи шећер
- ✓ *чèка за њòсо ња̀мо* (околина Лебана) → ... да добије посао тамо

(в)

- ✓ *св̀и се на̀ду за му̀шко дѐи́е* (ПП, 182) → ... да ће им се родити мушко дете
- ✓ *на̀да се за њòклон* (АП, 248) → ... да ће добити поклон
- ✓ *жѐљна сьм и за њèрку и за уну̀ци* (Јабланица 2010, 51) → ... да видим и њèрку и унуке

Посебно овде наводимо пример једне изричне зависноупитне реченице зато што је у питању израз којим се именује одређена обредна радња: *Само се њòиури ону воду и су̀прадан да гледа се за берѝћет̀и* (→ ... да ли ће бити берићета те године). *Ако је смрзо, онда знај – њу годину има берѝћет̀а у свему* (Суви Лукавац, Исток).

У неким крупнијим целинама, тј. категоријама у које су примери из сачињеног корпуса разврстани (нпр. примери дативног значења намене, акузативног значења циља кретања, локативног *verba dicendi / verba sentiendi*), као и у неким појединачним случајевима – уз одређене глаголе (нпр. *сма̀трай̀и некога нечим / за нешѝо*), на делу је ниво именске фразе и нема забележених примера реченичних ЗА-кондензатора. То свакако не значи да се и ту не могу спорадично срести, већ само да нису забележени или уочени, а о томе сведочи, рецимо, пример *ша̀ју̀ће се, бре, за ра̀и* → ... да ће бити рата (Левач, 87). Знатан број реконструкција кондензованих конструкција изискивао би коментарисање, не само због могућности указивања на две врсте релација у зависности од начина интерпретације, будући да се понеке од кондензованих структура могу реконструисати тако да буду схваћене и као показатељ циља и као показатељ узрока (нпр. учинити нешто с циљем, намером да се прибави одређена добит или због прибављања одређене добити), или пак и као показатељ времена и као показатељ узрока (нпр. имати позитивно осећање када је неко присутан или зато што је неко присутан). Постоје примери за које истраживач није забележио шири контекст, потом постоје они чије значење с великом сигурношћу можемо реконструисати и без датог контекста – нпр. *њла-чем ка̀и се се́и́м за бра̀и́а* (ПП, 181), а има и оних у чијем је наставку саговорник одмах вербализовао „решење“, а истраживач прибележио експликацију кондензаторске структуре: *бринем за оно̀ј дѐи́е ш̀и́о га још нема да се врне* (Јабланица 2010, 153), *деца се надаше за бомбоне*

ће им донесе деда из Предене, ал бомбонџија, викају, умрел (црнотравски крај) (уп. претходно навођено *нада се за њоклон*), *џисали му у џисмоџо за жеџџу*, како смо џрошли (Тимок, за). Задатак би био и да се утврди у којим се категоријама и из ког разлога најчешће среће ова врста реченичних трансформа, али сву ту елаборацију морамо оставити за другу прилику, као и представљање могућих синонимних конструкција, тј. мере њихове употребе и вероватних семантичко-стилских перформанси.

Трећи значајан спецификум граматикизованог ЗА предлога тиче се повелике групе примера, у нашем овдашњем материјалу најбоље посведочене на терену северне Метохије, вероватно и због тога што су разговори са Србима прогнаним из тих крајева вођени са усмеравањем на обичајну праксу. У питању су примери са тзв. хиперупотребом овога предлога (у највећем броју случајева), типа *за годину* или *за чеџрес дана*, који сви изреда представљају експонент темпоралне реченице / темпоралног израза – „док траје та година“ / „током те године“, те су показатељ временског одсека или периода током кога ће се неко збивање одигра(ва)ти или пак изоста(ја)ти. Све именичке лексеме – конкретизатори припадају групи временских појмова условно одређених временских сукцесија: једна или неколико година, одређени верски празници, четрдесет дана. У примерима ове врсте углавном се искључује могућност напоредне употребе ЗА и НА предлошко-падежних веза, као у примерима типа *џо се ради за Божић* : *џо се ради на Божић*.

У наставку наводимо примере издвојене с циљем илустрације претходно реченога:

Суви Лукавац, Исток

- ✓ *Оџац ми, овај, био заробљен оно за време раџа, био у Немачку џеџ година, џако да нисмо знали за... за џџри године, џџри године, да ли чеџџри...*
- ✓ *И, на џџмер, ми за Божић кад исечемо бадњак, о^о џај мали бадњак седи у брашно. За годину дана мора да џџи осџане.*
- ✓ *Док је џо било у џа сџара времена, за џе џразнике.*

Ђураковац, Исток

- ✓ Не дај боже, за ову годину ка^д те превари кукавица [неразговорно]. Некоме се прођи, некоме се деси тако – кукаш ону годину.
- ✓ Они кажу: кад ти прође пр^ско обора, ел преко куће, каже, кад виче ти на неко воће, ел' на нешто ти у обор виче, у авлију своју, на пример, каже, то нешто се деси за ту годину.
- ✓ А грл'ица, то ти је жива истина, ако те превари, ломиш судове за годину.
- ✓ А за пупуњака, базди ти душа за годину дана.

Дреновац, Клина

- ✓ И ја после ту суботу не работам, и ако и видим, а нешто и не видим, скоро за целу годину.
- ✓ И седнемо на ту сламу сви да се вечера, и та се софра не помера за три дана.

Гораждевац, Пећ

- ✓ За годину дана се дете не шиша.
- ✓ Док се породиш, и за четрес дана исто немаш право пошто се породиш...
- ✓ Жена родиља за четрес дана, она се рачунала – нечиста жена.
- ✓ За четредес дана жена породилја са дететом не сме нигде д изађе.

Овде дајемо и неколико примера исте врсте са других терена – и из К-Р и из П-Т говора: *сва̀коме ѿѿм шѿѿо за г̀ддину ѿ̀мро, ѿ̀ни му л̀дже ону̀ вѿѿру ѿ̀рвѿк* (Ресава, 365), *сѿѿоѿ за г̀ддину дѿ̀нѿ* (Копаоник, 195), *кѿѿа га на̀ђе, ѿ̀ѿѿ га чу̀а за г̀ддину дѿ̀на* (Сиринић, 362), *врѿме се ѿ̀ременѿло за мѿѿ жѿѿѿѿѿ* (Сиринић, 314), *за̀ дан че га ѿ̀окѿсѿмо* (Тимок, за). Међутим, посматрани темпорални израз у примеру за г̀ддину му дѿ̀гли сѿѿ̀мен (ПП) има значење постериорности – 'након годину дана од смрти, на годишњи помен, на годишњицу'.

3. ПРИМЕРИ СА ЗА-КОНСТРУКЦИЈОМ И ПРОПРАТНИ КОМЕНТАРИ

Свесно смо се определили за диференцијални приступ насловној теми, знајући унапред да није могуће у једном раду представити и примерима потврдити све семантичке категорије предлога који је изразито полифункционалан, а пре свега због досад неустановљеног обима ове појаве у српским народним говорима, па смо се сходно реченоме приступу одлучили за представљање оних категорија које, по нашем мишљењу, најбоље указују на граматикализованост предлога ЗА и за навођење већег броја примера у сврху илустровања назначених категорија, односно типова препозиционалних ЗА-веза, жртвујући и позната граматичка дефинисања представљених конструкција (Пипер и др. 2005). Ипак, морамо навести и једну непобитну чињеницу у одбрану нашег диференцијалног приступа: у знатном броју објављених дијалектолошких монографија, непостојање одељка о синтакси датог говора или управо диференцијалност при представљању синтаксичких црта, усмерена углавном на оно „егзотично“, нужно носи ризик недовољно прецизног закључивања јер непостојање неке од синтаксичко-семантичких конструкција на датоме списку не подразумева и њено непостојање у датоме говору. Начелно узев, корпус би био далеко већи када би се могле прегледати целокупне дијалектолошке студије са тек-

стовима приде и примери у одредничким чланцима свих дијалекатских речника, а са далеко мање утрошеног времена доћи ће се до таквог исхода на основу дигитализованих монографија, дијалекатских речника и дијалекатских текстова. Додатна напомена коју износимо – или пре молба – састављачима будућих дијалекатских речника била би да стога свакако уврсте предлоге као одредничке речи и да их илуструју сваковрсним примерима.

Г Е Н И Т И В

ЗА + А/ОП м. ЗБОГ + Г⁵

ӣла̄че за с̄ина (Чумић, 149), *са̄д мо̄ра да к̄укам за ӣе̄ӣку* (Левач, 87), *к̄укала за њ̄у* (Копаник, 194), *ма̄јка ч̄ӣӣаво ӣре̄ц̄кла за х̄ер̄ку* (ПП, 180), *бо̄ји се за ма̄ӣер* (Бучум, 114), *о̄н се, бр̄е, рас̄ӣужил за ӣа̄ӣу* (Заплање, 224), *бр̄ӣнем за о̄но̄ј де̄ӣе̄ ӣӣо га јо̄ш не̄ма да се в̄рне* (Јабланица 2010, 153); *бр̄ӣне за ӣк̄о̄лу* (Копаник, 194), *љӯӣи се за ма̄лу с̄ӣва̄р* (Чумић, 148), *бӣће ме ӣуж̄ио не̄ки за не̄ӣӣо* (Левач, 85), *ӣӣд се с̄уде за ӣма̄ње* (Левач, 85), *ид̄е у за̄ӣвор за ӣе̄ ӣк̄о̄не* (ПП, 180), *да ӣе убӣе за за̄лок ле̄б* (Заплање, 224), *не се се̄кира̄ј за њӣго̄во ба̄љуза̄ње* (Јабланица 2010, 153), *о̄на не̄ би о̄ӣӣшла за њӣго̄во уба̄вӣло* (Јабланица 2010, 153), *дока̄чӣле се с̄е̄с̄ӣре за ӣма̄ње* (Јабланица 2010, 153), *ја ћу гу њум ӣска̄лӣм за њо̄јан гол̄ем језӣк* (Јабланица 2010, 153), *немо̄ј да д̄ӣзаш о̄ӣаш за нӣӣӣа* (Тимок, за).

Тако је и у кондензованим изразима типа *но̄сӣла ц̄рну мар̄аму за ма̄јком* (Чумић, 156) – 'жалити за неким'.

Посебно наводимо примере из северне Метохије који су дати с нешто ширим контекстом: *Онда су нам све узели, све су нам узели, волове и краве, овај, све су нам узели за земљорадничку задругу. Сећам се кад мој о̄ӣа̄ц ӣлаче за, овај, за волове...* (Суви Лукавац, Исток); *Деца се веселе више за ӣа јаја него за ӣӣӣа. Они воле Васкрс...* (Суви Лукавац, Исток); *Е, за ӣо су се с̄та̄вљале маказе да ӣрекину веш̄ӣӣцу, да не долазе веш̄ӣӣце.* (Гораждевац, Пећ); *Само даровање. За своје ноге. Добило је своје ноге* (проходило – прим. С. М.) – *да га дарујеш.* (Гораждевац, Пећ).

У К-Р и П-Т говорима позната је и фреквентна употреба предлога ЗА са узрочним значењем,⁶ али треба скренути пажњу и на чињеницу да

⁵ Примери су груписани тако да се најпре наводе они са лексемама апта + у посматраној предлошко-падежној вези, а потом они са лексемама апта – (уколико је такве разлике било), па се у оквиру тих двеју група најпре наводе примери из Чумића (уколико их тамо има), потом с К-Р терена и онда следе примери из П-Т дијалекатске области.

⁶ О предлогу ЗА у узрочном семантичком пољу у говору П. Поморавља в. у Милорадовић 2003: 180. Подробније представљање предлошко-падежних синтагми ОД + ОП и ЗА + ОП у говору јабланичког краја, уз давање осврта на њима конкурентне узрочне синтагме са неким другим предлозима, дало је могућност аутору да основано закључи да

је употреба предлога ОД са узрочним значењем у овим говорима унеколико шири у односу на употребу предлога ИЗ и ЗБОГ, а шири се пре свега на рачун узрочног ЗБОГ, залазећи у поље његове употребе.

Када је реч о народним говорима, треба подсетити на чињеницу да су појединим примерима из Вуковог језика управо конструкцијом *за* + *акузатив* исказивана три „основна семантичка типа општих узрочних или блиских њима односа“ (ГОРТАН-ПРЕМК 1963–1964: 446–449). На материјалу српског књижевног језика разматрано је од стране више истраживача уочљиво залажење предлога ЗА у поље других узрочних предлога.⁷

***се̑ти се* + ЗА + А/ОП м. *се̑ти̑ти се* + Г**

кад се се̑тим за њу̑ (Копаоник, 194), *ил̑ачем ка̑и се се̑тим за бра̑и̑а* (ПП, 181), *се̑тила се за бра̑и̑а* (АП, 247); *не се̑ћам се за њо̑ жи̑и̑о, с̑иварно* (Суви Лукавац, Исток), *не се̑ћам се за ња̑ ра̑и̑ б̑аи̑ н̑и̑и̑а* (ПП, 181), *не се̑ћа се за ле̑бац* (АП, 247).

***ужели се* + ЗА + А/ОП м. *ужелей̑и се* + Г**

ужеле̑о сам се за де̑цу (Копаоник, 194), *мо̑ра да си се ужел̑ла за ун̑чи̑и̑* (ПП).

***ѡрихва̑и се* + ЗА + А/ОП м. *ѡрихва̑и̑и се* + Г**

ѡрив̑и̑и се за ѡсо̑ (ПП, 181), *ка̑и се ѡрив̑и̑им за ма̑и̑иче* (ПП, 181).

Д а т и в

ЗА + А/ОП м. Д намене

н̑осим во̑ду за ра̑дни̑е (Чумић, 149), *ј̑еси ли ѡра̑и̑ила за све̑* (Чумић, 149), *о̑ни за ко̑је је нам̑е̑ен* (околина Јагодине), *ку̑и̑о за мла̑ду* (Копаоник, 194), *доноси̑ла мле̑ко за де̑цу* (ПП, 182), *ѡу̑ сам м̑е̑си̑ла и за ра̑дни̑ци* (ПП, 182), *ђа̑ци ѡма да беру за уч̑и̑е̑и̑* (Заплање, 224), *да одне̑ем ле̑ба за чо̑ба̑на* (Сиринић, 305), *ку̑и̑и и за си̑на* (Сиринић, 305); *само за Ђурђевдан се ѡо̑ даје за с̑и̑оку* (да једе) (Исток).

Треба напоменути да је форма респективног датива позната, дакако, говорима К-Р зоне, али се значење тзв. чисте намене конкретизује и конструкцијом ЗА + А.

***нада се* + ЗА + А/ОП м. *нада̑и се* + Д**

се „узрочно значење најчешће реализује синтагмама с предлогом ОД, а да одмах за њим долазе акузативне синтагме с предлогом ЗА“ (ЖУГИЋ 2010: 147–155).

⁷ Више в. у Ивић М. 1954; ПИПЕР и др. 2005, посебно о акузативу у функцији каузалног детерминатора (на стр. 231–232); КОВАЧЕВИЋ 2012, где се предлог ЗА провлачи кроз структуру више узрочних субпоља.

свѝ се на̀ду за м̀ушко дѐше (ПП, 182), *на̀да се за г̀дсѝи* (ПП, 182); *иона̀д̀ала сам се за ѝрево̀з* (ПП, 182), *на̀да се за ѝоклон* (АП, 248).

Примере из црнотравског краја уз које постоји шири контекст, наводимо посебно: *ѝрена̀да се за с̀ина ће до̀де, ал он не до̀де* (→ она се надала да ће јој син доћи...); *деца̀ се на̀даше за бомбо̀не ће им донесѐ дѐда из Предѐне, ал бомбонѝија, вѝкају, умр̀ел* (→ деца су се надала да ће им деда донети бомбоне...)⁸.

раду̀је се + ЗА + А/ОП м. радовайѝи се + Д

у̀век се обра̀дујеш за ма̀јку (ПП, 182); *деца̀ се ра̀дују за колачѝи* (ПП, 182), *они се вѝше ра̀дују за ѝе мо̀је фоѝограѝије него ми Пиро̀ћаници* (Пирот).

Овде придодајемо још један занимљив пример, наиме, комплексна реакција глагола *служѝи* (некоме за нешто) разрешава се у говору Параћинског Поморавља на следећи начин: *ѝб сл̀ужи за њ̀ега за ѝдсо* (ПП).

А к у з а т и в

иде + ЗА + А/ОП м. ѝћи + У + А (правац кретања / циљ / одређиште)

оѝиднемо за Шѝиѝи (Левач, 82), *ѝд̀јемо за Ла̀заревац* (Левач, 82), *ѝреду̀жимо за Ал̀ексинац* (Левач, 82), *ѝроду̀жимо за Бѝшољ* (Ресава, 361), *из Кр̀фа за С̀длун* (Ресава, 361), *оѝишо за Бр̀с* (Копанник, 194), *ће иде за Со̀кобању* (АП, 242), *иа на во̀з идемо за Нѐгоиѝин* (Бучум, 115), *ио̀шли смо за Пѝроѝи* (Лужница, 103), *оѝидо̀ за Нѝш* (Заплање, 225), *иа си о̀ишде за Бѐоград* (Г. Пчиња, 428), *иа ги ѝсле оѝкара̀ше она̀м за Изво̀р* (Г. Пчиња, 428), *водија некога учѝшеља за Пала̀нку* (Г. Пчиња, 428), *иа за Ора̀овицу* (Прешево, 523), *он ѝд̀је за Уро̀шевац* (Сиринић, 314); *оѝѝру за Нѐмачку* (Левач, 82), *оѝиу̀ивали за Гр̀чко* (АП, 242); *да с' иде за ва̀рош* (Левач, 83), *ѝр̀ба да ме ѝѝру за бо̀лнѝу* (Копанник, 194), *иу̀и сѝро̀ведомо (...)* *ѝам за сѐло* (Г. Пчиња, 428); тако и *кад смо ио̀шли за ѝамо* (Заплање, 225), где имамо хиперупотребу предлога ЗА.

У Левчу се ређе чује исказивање циља кретања помоћу предлога У: *ио̀шли смо до̀л у Белу̀шиће, ѝѝрала у Нѐмачку* (Левач, 69); такав је случај и у Алексиначком Поморављу: *идем у Ал̀ексинац* (АП, 242), као и у говору Лужнице: *ио̀шли смо у Пѝроѝи* (Лужница, 103). Међутим, у говору Заплања бележен је знатнији број примера с предлогом У: *иде у Га̀цинан* итд. (Заплање, 232). Наравно, то не значи да се предлог У не може у овој улози срести и у другим истраживаним говорима, али примери за то нису редовно навођени у дијалектолошким монографијама, тако да се на ши-

⁸ Примери су добијени захваљујући љубазности колеге Радосава Стојановића, коме овом приликом исказујемо благодарност.

рем плану не може утврдити прецизан обим употребе једнога или другог предлога у конструкцијама овога типа нити пак могућа семантичка изнијансираност.

У примерима којима се исказује адлативност, локализатор најчешће бива неко насеље или област, али бележи се и нешто примера с локализаторима друге врсте.⁹

иде + ЗА + А/ОП м. ићи + ПО + А (тзв. посреднички тип или опредмећени циљ)

Код ове групе примера јасно се издваја значење одлажења негде с циљем да се неко доведе (апита +), или одлажење негде с циљем да се нешто донесе (апита –), па су примери овде тако и груписани.

ошћили за девојку (Трстеник, 168), *дирча за Милована* (Левач, 84), *мора се враћимо за сирџу* (Левач, 84), *додше за мене* (Копаоник, 194), *он с његова кола оде за лекара* (ПП, 178), *дојду за девојку навацје* (Понишавље, 162), *ирџи доодише за мене* (Г. Пчиња, 485); *ишли су у Мораву за њесак* (Чумић, 149), *сваки дан идем за леба* (Левач, 84), *ирџи ме идија за вино* (Трстеник, 168), *иунâ ја идем за вџду* (Копаоник, 194), *ми смо шамо ишли ујуру рано ире сунца за бадњак* (Дреновац, Клина), *код нас дошо за канџар* (ПП, 178), *ја сам са сирџа била за сџно* (ПП, 179), *идемо јуџре за дрва* (Бучум, 115), *иојдем за нешџо, иа забраим* (Заплање, 225), *ајд ошџдеџе за жџџо* (Понишавље, 162), *ако идев за сџно* (Г. Пчиња, 485), *иде за моџџву куде иоџа* (Г. Пчиња, 485), *иа да ошџнем за коџџве* (Сиринић, 387), *ја да идем за дрва* (Сиринић, 353).

Синонимне конструкције с предлогом ПО бележене су у копаоничком говору (Копаоник, 194–195), ретке су и у говору Чумића (Чумић, 152) и у говору Парађинског Поморавља (ПП, 179), а бележене су спорадично и у Понишављу – *ио девојку*, *ио жџџо* (Понишавље, 162).

чека + ЗА + А/ОП м. чекаџи + (НА) + А

чека за шџџер (АП, 247), *чека за иџџлон* (АП, 247), *чека за иџџо шамо* (околина Лебана).

Наводимо овде и пример *ирџмен за милиџџу* (Заплање, 224), где кондензована структура с предлогом ЗА подразумева 'примљен да ради у милиџџи'.

⁹ Примери су у овом случају тим редом и груписани. И да додамо важну чињеницу да се „у говорном језику често (...) може чути акузатив с предлогом ЗА са значењем циља уз глагол кретања, нпр. (...) Идем / путујем ЗА Београд. Такав акузатив дуго је сматран супстандардном формом, али данас преовлађује мишљење да нема озбиљног разлога оспоравати му статус стандардне форме“ (Пипер и др. 2005, 214).

Инструментал**смаїра + ЗА + А/ОП м. смаїраїи + И**

свї га смаїрају за дѡбродг домаїїна (Чумић, 149), *смаїрају га за швалѣра* (ПП, 181), *кѹј њѣга смаїра за нѣки факїор* (ПП, 181), *смаїрам га за браїи* (Бучум, 114), *смаїрају га за сїручњака* (Бучум, 114), *смаїра се за гздѹ* (Бучум, 120), *нејѣ гу смаїрал за девојку* (Заплање, 225); те примери са глаголима *држаїи* (у значењу 'сматрати') и *їрогласїиї*: *код нас, ћаци су шили вако у шейњу и, на їример, и ми смо држал'и за свеїак* (мисли се на Лазареву суботу – прим. С. М.) (Ђураковац, Исток); *да їе їрогласе за буддѹ* (ПП), *да їе їрогласим за најбѡљу* (ПП).

ЗА-веза у овим примерима замењује инструментал у допунским предикативима, при чему акузатив (/ОП) може бити слободног или везаног типа.

Локатив**їрича / мисли + ЗА + А/ОП м. їричаїи / мислиїи + О + Л**

a) verba dicendi

Јучѣ смо нѣшиїо разговарали за онѹ девојку (Чумић, 149), *нїѣ їѣо да каже за нас нїшиїа* (Левач, 87), *ѡни бдїи сдїї їричау за їїѹ фамїлїу* (Ресава, 362), *за мајку ми говорїли да їиїе* (Трстеник, 171), *да чѹе нѣшиїо за нас* (Копаноник, 194), *мїслим за дѣѹ* (Копаноник, 194), *нїшиїа нїје знала за себе да говори, нїшиїа* (Суви Лукавац, Исток), *нѣки ју їреговорїо їїдм за нѣкога богдїїдша* (ПП, 179), *їа їричам їѡ за їїї ајдѹци* (ПП, 179), *за кузѹ їїѡј їричаїи* (Заплање, 225), *врѣве за њѣга да крадѣ* (Црна Река 1986, за), *їма за Радмїду да се їрича* (ЦТВ, 259), *збѡру їсїїо и за Борзанѡве* (Сиринїћ, 333); *да їи каже баба Жївка за слѡву* (ПП, 179), *їричаѡ за овдї їрви дѣо* (околина Ниша), *да їи їричам за наїшу свдѡбу* (ЦТВ, 259), *їричалала ми маїїи за огњїшиїа шїїо бїле у срѣїї куће* (Сиринїћ, 353).

Искази са ЗА-везом који се тичу предмета говорења или мишљења у српском разговорном језику најпретежитије су маркирани, и то су углавном негативно конотирани искази, праћени обавезним експликатором (у овим народним говорима појава експликатора је сасвим спорадична, нпр. *мндго їричају за їїї Нѣмци да су кѹлїурни* (ПП)). Међу примерима бележеним на терену К-Р и П-Т говора маркираност, уколико је уопште присутна, може бити присутна и у смислу приписивања позитивне и у смислу приписивања негативне оцене. Наводимо три примера са два различита терена у којима „уз глаголе говорења у негативном смислу“ иде допуна у виду конструкције ЗА + И, тј. ЗА + А/ОП: *говорїло се свдїшиїа за њѡм* (Чумић, 156), *їричају за њѹ свдїшиїа, каквѡ сам ја све за њѣга чула* (Бучум, 120).

Овде додајемо и примере са глаголима *шајуџаџи*, *ђуџаџи*, *џиџаџи*, *чуџи* и *џисаџи*: *шајуџе се, брџе, за раџи* (Левач, 87); *за онџ џуџиџ* (Левач, 87); *ниџо џе не џиџа за ниџиџа* (Левач, 87), *не џиџам џе ја за џоџ* (Бучум, 114); *да чуџе неџиџо за наџ* (Копанник, 194), *Кво чу за Маџеџу?* (Тимок, за); *џисаџи му у џисмоџо за жеџиџу, како смо џрошли* (Тимок, за).

б) *verba sentiendi*

Бџг мџсли за сирџиџу (Чумић, 149), *не мџсли за мџе сџнове* (Левач, 87), *мџслим за дџу* (Копанник, 194), *баџи за џџџа човека неџиџо размиџљам* (ПП, 179), *нисам мислџла за Зџкиџа баџи џако* (ПП, 179), *џи не мџслиш за мџне* (АП, 248); *не мџсли он за куџу* (Бучум, 114), *мџслиш ли џи за сџарос* (Тимок, за).

Конструкција с предлогом НА била би апсолутно синонимна са ЗА-конструкцијом у понекоме примеру, ономе у коме се глагол *мислиџи* употребљава са значењем старања, бриге о некоме, као нпр. *Бџг мисли на сирџиџу*, док би употреба предлога НА у примерима типа *нисам мислџла за Зџкиџа баџи џако* довела до потпуне промене значења: уместо исказа са значењем 'нисам имала о З. баш такво (лоше) мишљење' добили бисмо исказ 'нисам размишљала о З. баш тако интензивно'. У примеру као што је *баџи за џџџа човека неџиџо размиџљам*, међутим, употреба предлога НА створила би неграматичну конструкцију. У оба наведена случаја би предлози О и ЗА били апсолутни синоними.

Потпуно синонимно се чује и предлошко-падежна синтагма О + Л у говору Чумића (Чумић, 157) и Трстеника (Трстеник, 171), у Парађинском Поморављу предлог ЗА у конструкцијама ове врсте долази понекад у алтернацији с предлогом ОД, а у Заплању се знатно чешће у овој улози бележи предлог ОД (Заплање, 228). Уопште, у К-Р и П-Т говорима забележен је знатан број примера у којима се 'причати / слушати / мислити о Х' репрезентује конструкцијом ОД + Г/ОП (Милорадовић 2018: 219). У говору Лужнице пак, уз глаголе типа *verba dicendi* и *verba sentiendi* паралелно се срећу три предлога – ЗА, ОД и НА: *за / од... џиџу жену се свџџиџа џрича, како ми свџе не наџрича за / од џџџа; џомџслиш ли некада за / на / од маџер* (Лужница, 102–103).

брине (се) / сџара се + ЗА + А/ОП м. бринуџи (се) / сџараџи се + О + Л

неџ мџџо да брџнеш за девоџке (Чумић, 149), *ел џи брџнеш за маџку ел браџи* (ПП, 179), *брџне се за своџи раџници* (Бучум, 114), *сџара се и за џџџу дџу* (Тимок, за), *брџне се за воџникаџџога* (Тимок, за); *мџра да се сџара за свџ* (Чумић, 149), *брџну за вџру и дџчаје* (околина Крушевца), *сџара се за џџу куџу* (Бучум, 114).

У говору Чумића, као допуна овим глаголима нису ретке ни конструкције са О + Л (Чумић, 157), док у говору Бучума предлог О уз ОП м. Л уз њих није забележен (Бучум, 114).

У говору Левча забележени су још неки примери „ширења конструкције за + А у Л“: *за мунџију више смо оскуђевали* (Левач, 87), као и ширења исте конструкције у поље инструментала: *да ће нудим за ракију* (Исто).

Придеви

жељан / гладан + ЗА + А/ОП м. жељан / гладан + Г

жељна съм и за ћерку и за унџи (Јабланица 2010, 51), *жељни остиадомо за босџан* (Јабланица 2010, 51), *не съм жељна за њвој лѣб* (јабланички крај); *гладни смо били за лѣб* (јабланички крај), *не съм гладна за њвој чорбуљак* (Јабланица 2010, 51).

Таква ће бити и допуна уз глаголску лексему: *ужељдо сам се за деџу* (Копаник, 194).

ѡредусреѡљив + ЗА м. ѡредусреѡљив + ПРЕМА + Д

млого је ѡривѡљив за госѡи, све ће им изнесе на асѡјал (црнотравски крај)

Овде наводимо и следеће примере, такође из црнотравског краја (добијене од колеге Радосава Стојановића), у којима се јавља лексема *ѡриѡран* са значењем 'предан, савестан': *ѡриѡран је за учење, за ѡој га ја не дирам, сам си знаје колко ѡребе да учи; за сваку је рабѡиу ѡриѡран*, па се у „преводу“ на књижевни језик очекују конструкције са дативом или локативом, нпр. *ѡредан је учењу, у сваком је ѡслу савѡјан*.

Предикативни прилог стања жао

жао + заменичка реч у Д/А (/ОП) + ЗА + А/ОП м. жао + заменичка реч у Д + Г¹⁰

ѡако ме жао за ѡѡ народ (ПП, 182), *жа ме за овѡ бабу* (АП, 248), *жал ми за маѡер* (Лужница 1997, жал), *жал си га за баѡиу* (Тимок, за), *мене ме жал за сви* (јабланички крај), *жал гу за бабу, чувала гу је* (јабланички крај), *не ли ѡи је, дуде, жал за мене* (Лесковац 1984, жал); *свакога жао за његову кѡу* (ПП, 182), *мило га за јаре, жал га за ѡаре* (Н. Каменица 2004, жал).

*

Када је реч о познатој балканистичкој појави удвајања предлога, треба рећи да њу карактерише изузетно велика учесталост предлошких

¹⁰ О овоме детаљније в. у Милорадовић 2013.

секвенци *за код*, *за у* и *за на* у П-Т и К-Р говорима (потврде се налазе у бројним дијалектолошким студијама и у текстовима датим уз њих), а у овој се прилици о тој појави не може детаљније говорити. Изузетно често присуство предлога ЗА на првој позицији у комбинацијама типа *ћредлог*₁ + *ћредлог*₂ треба посматрати у светлу његовог интензивног учешћа при неутрализацији синтетичких конструкција. И ова се појава може довести у везу с помињаним примерима ЗА-везе у улози кондензатора и бити додатни аргумент у посведочењу ове везе као трансформа одређених предикатско-аргументских структура. Наиме, предлог „у позицији другог члана прецизира, потпуније одређује циљ / намену / време дате акције, одн. датог збивања, дешавања,“ а праву предлошку улогу заправо носи предлог ЗА и он у склопу дате именске фразе „може послужити као кондензатор једне целе зависне реченичне структуре, тј. да би се синтаксичка конструкција која не садржи глагол кретања, а с предлогом за као првим чланом једне двојне предлошке секвенце, могла трансформисати у зависну структуру (нпр. *д-узнемо за којѝ куће блокови* → *да бисмо имали код куће блокове за зидање; нисам за у ѿоле* → *способна да радим нешто у пољу; она ми нај буде боља за у ѿролећ* → *када дође пролеће*)“ (Милорадовић 2006: 264).

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Сводећи оно што је на овдашњем корпусу представљено, може се говорити о три правца ширења предлошко-падежне везе ЗА + А/ОП у резултату граматикализације овога предлога: 1) продор у поље генитивног ЗБОГ, акузативних У, ПО и НА, те локативног О; 2) замена генитива, датива и инструментала у допунским предикативима (наместо генитивних, дативних и инструменталних беспредлошких конструкција); 3) у служби допуне уз поједине придеве и предикативне прилоге стања.

Као што се на основу предочених примера може закључити, веома је широко функционално-семантичко поље акузатива / општег падежа с предлогом ЗА, односно –предлошко-падежна веза ЗА + А/ОП налази се у функцији допуне уз више транзитивних глагола којима се исказују различити синтаксичко-семантички односи, они који су у српском књижевном језику представљени неким другим зависним падежима или предлошко-падежним везама, или пак у њиховом представљању наведена конструкција нема нарочито великог удела. Наведено преструктурирање везано је за све зависне падеже, а такође се веза предлога ЗА са акузативом / општим падежом бележи и у својству семантичке допуне уз придеве типа *жељан / гладан* и уз предикативни прилог стања *жао* (некога / нечега). Овако широк обухват конструкције с предлогом ЗА односи се – као што смо већ помињали – и на српски књижевни и, особито, разговорни

језик, и посебно је уочљив у надаље цитираним случајевима: „Појачана употреба овог предлога, као супституента, јавља се и у случајевима када се падежни облик не мења, нпр. у категорији намере („Дошао је *за њлаиу*“ м. „~ *њ њлаиу*“), категорији циља („Путује *за Београд*“ м. „~ у *Београд*“), категорији места („Окачен *за грану*“ м. „~ *о грану*“) и др.“ (Радић 2003: 133, ф.н. 61).

Условно се и сасвим оквирно, због скромнијег броја монографских студија и особито речника са К-Р терена, може рећи да је знатнији број примера на К-Р терену бележен у свим значајнијим категоријама: код ЗА-конструкција са узрочним значењем, са значењем намене и значењем циља уз глаголе кретања, код ових конструкција тзв. посредничког типа (ићи ЗА некога / нешто), као и код оних у оквиру експликативног акузатива – у вези с предметом говорења или мишљења. Недостатност синтаксичког материјала бива велики проблем будући да се К-Р говори сматрају најинструктивнијима у истраживању прелазних ступњева од синтетизма ка аналитизму.

Са дијахроног аспекта гледано, особито су важни примери из исељеничког смедеревско-вршачког говора галипољских Срба, којима се, иако нису бројни – инструктивно за овде посматрано стање – назначују неке од важних улога предлога ЗА, што сведочи о томе да је сфера његове употребе већ тада била прилично широка. Говорећи о акузативу с предлогом *за*, каже се да он „обухвата углавном оно семантичко поље које и у српскохрватском књижевном језику припада истој конструкцији“, изузимајући месно значење при коме уз овај предлог долази углавном инструментал „не само у значењу мировања већ и у значењу правца“, нпр. *зафјкни* (= баци) *га за вријма* (Галипоље, 326), али се ипак издвајају особени примери за неколико значењских типова: *њкарњмо се за њишињо* (= посађасмо се због нечега), *за кога диђдсње* (= по кога...); *гладан сам, њисам за вњду*. У првом примеру је са ЗА + А заменице исказан узрок, у другом – значење „одлазити по некога / по нешто (с намером да се неко доведе / нешто донесе)“, док у трећем случају предлошко-падежна синтагма бива конденз имперсоналне реченице с дативом носиоца стања: → не пије ми се вода, тј. није ми потребна вода (Галипоље, 348).

Када је реч о геолингвистичкој периферији, те увек присутној међујезичкој интерференцији, посебно ћемо навести примере из карашевског говора, у коме се, највероватније по узору на неке румунске предлошке конструкције (*de, pentru* у значењу српског „за“), срећу конструкције с предлогом ЗА + А типа: *ми је жњл за њњбе* (рум. *њти rare њњ de (/ pentru) њне*), *га држи за мајмуна* „сматра га мајмуном“ (рум. *њ*

ține de prost „сма̀тра га простаком (глупаном)“, *за њѐга ии говорим* „о њему ти причам“ (рум. *de el iți vorbesc*).¹¹

Подсећамо и на чињеницу да тзв. незавршену еволуцију увиђамо у могућој напоредној употреби двају (ређе и трију) предлога у појединим значењским пољима, што изискује посебан осврт, али што је недвојбена потврда да паралелизам и овде бива увод у нестајање – једне од алтернативних предлошких форми.

Шири контекст нам у дијалекатској синтакси често недостаје, будући да су многи примери у дијалектолошким монографијама давани као илустрација за неке морфолошке категорије, а такав би контекст омогућио и унеколико другачије „читање“ појединих примера, где као глаголску допуну не бисмо видели само именску лексему или синтагму, већ и читаву реченицу која проиходи из значења датог глагола. Међутим, и овако селектовани примери сведоче о интензивном продору предлога ЗА у поље негдашње употребе других предлога и у беспредлошке конструкције, и то не само у говорима у којима се тежиште помера са флективних маркера на препозиционе – оне који на себе примају значење одређеног падежног односа, већ и у говорима изван зоне најинтензивније захваћене ирадијацијом балканизама. И управо су примери из К-Р говора, као и они којих – само у мањем броју – има и у другим дијалекатским зонама српског језика, најпоузданији сведоци улоге предлога ЗА као онога који потенцира усмереност, упућивање ка некоме циљу, што обједињава велику већину наведених група примера и што је могло бити значајан подстицај у ширењу сфере његове употребе.

Ваља на крају истаћи два важна детаља: поред препозиционализације као нужног предуслова изражавања одређених падежних односа у аналитичким деклинационим системима, те логичне употребе некога од граматикализованих предлога (пре свега ЗА и НА) у К-Р говорима као преференције за употребу акузатива наместо неког другог падежног облика (корак који претходи аналитизацији), бележе се бројни примери у којима се три најграматикализованија предлога срећу и као одмена неких других предлога без обзира на то што и уз ове друге долази облик акузатива (или ОП у П-Т говорима), нпр. *бесио се на шљиву* (ПП, 183) : *бесио се о шљиву, луйи с руком оиџ сџџџ* (ПП, 187) : *лупи руком о сто, истрљај руке од њешћир* (Бучум, 110) : *истрљај руке о пешкир, оиџишли за девојку* (Трстеник, 168) : *отишли по девојку, чека за њџџџџ* (АП, 247) : *чека на поклон*. Надаље бива да се ови предлози „убацују“ у беспредлошке конструкције и у примерима код којих не служе увођењу акузатива / општег падежног облика – као нпр. *бојим се од кучеџџџџ* (Чумић, 136),

¹¹ Примери су добијени од колеге Михаја Миље Н. Радана, на чему му овде најлепше захваљујемо.

коликo е тiдмо грбoлe од нaше војнiкa (Трстеник, 228), и то не само у П-Т и К-Р говорима, што све уверљиво сведочи о двама моментима – о степену њихове граматикализованости у српским народним говорима и о њиховој неупитној пријемчивости за аналитичке процесе, а што важи и за друге идиоме, и не само у њима него и у другим идиомима нашега језика.

Цитирана литература

- АСЕНОВА, Петя. *Балканско езикознание. Основни проблеми на балканския езиков сџюз*. В. Търново: Faber, 2002.
- [ASENOVA, Pet̃a. *Balkansko ezikoznanie. Osnovni problemi na balkanskĩa ezikov s'ŭz*. V. T̃rnovo: Faber, 2002]
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. „Падежне и предлошко-падежне узрочне конструкције код Вука“. *Јужнословенски филолог* бр. XXVI/1–2 (1963–1964): стр. 437–458.
- [GORTAN-PREMK, Darinka. „Padežne i predloško-padežne uzročne konstrukcije kod Vuka“. *Južnoslovenski filolog* br. XXVI/1–2 (1963–1964): str. 437–458]
- ГРКОВИЋ-МЕЉОР, Јасмина. *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007.
- [GRKOVIĆ-MEJĐOR, Jasmina. *Spisi iz istorijske lingvistike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2007]
- ЖУГИЋ, Радмила. *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимоћких говора као целине)*. Монографије 13. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- [ŽUGIĆ, Radmila. *Iskazivanje genitivnih značenja u govoru jablaničkog kraja (u svetlu prizrensko-timočkih govora kao celine)*. Monografije 13. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2010]
- ИВИЋ, Милка. „Узрочне конструкције с предлозима *због*, *од* и *из* у савременом књижевном језику“. *Наш језик* бр. V/56 (1954): стр. 186–194.
- [IVIĆ, Milka. „Uzročne konstrukcije s predlozima *zbog*, *od* i *iz* u savremenom književnom jeziku“. *Naš jezik* br. V/56 (1954): str. 186–194]
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. *Узрочно семантичко поље*. Београд: Јасен, 2012.
- [KOVAČEVIĆ, Miloš. *Uzročno semantičko polje*. Beograd: Jasen, 2012]
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. *Упои́реба падежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспекти*. Посебна издања, Књ. 50. Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, 2003.
- [MILORADOVIĆ, Sofija. *Upotreba padežnih oblika u govoru Paraćinskog Pomoravlja. Balkanistički i etnomigracioni aspekt*. Posebna izdanja, Knj. 50. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Etnografski institut, 2003]
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. „Осврт на удвајање предлога у једном косовско-ресавском говору“. *Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултета у Нишу* XX/8 (2006): стр. 261–266.
- [MILORADOVIĆ, Sofija. „Osvrt na udvajanje predloga u jednom kosovsko-resavskom govoru“. *Godišnjak za srpski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Nišu* XX/8 (2006): str. 261–266]

- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. „О рекцији предикативних прилога стања *жао* и *мило* у косовско-ресавским и призренско-тимочким говорима“. *Годишњак за српски језик* XXVI/13 (2013): стр. 355–366.
- [MILORADOVIĆ, Sofija. „O rekciji predikativnih priloga stanja *žao* i *milo* u kosovsko-resavskim i prizrensko-timočkim govorima“. *Godišnjak za srpski jezik* XXVI/13 (2013): str. 355–366]
- МИЛОРАДОВИЋ, Софија. „Ареална граматикализација предлога ОД у српским народним говорима. На примерима из призренско-тимочких и косовско-ресавских говора“. У: Рајна Драгићевић, Вељко Брборић (ур.). *Српска славистика*, Том 1, *Језик*. Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018: стр. 213–228.
- [MILORADOVIĆ, Sofija. „Arealna gramatikalizacija predloga OD u srpskim narodnim govorima. Na primerima iz prizrensko-timočkih i kosovsko-resavskih govora“. U: Rajna Dragičević, Veljko Brborić (ur.). *Srpska slavistika*, Tom 1, *Jezik*. Beograd: Savez slavističkih društava Srbije, 2018: str. 213–228]
- ПИПЕР, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика. Просија реченица* (у редакцији Милке Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005.
- [PIPER, Predrag, Ivana Antonić, Vladislava Ružić, Sreto Tanasić, Ljudmila Popović, Branko Tošović. *Sintaksa savremenoga srpskog jezika. Prosta rečenica* (u redakciji Milke Ivić). Beograd: Institut za srpski jezik SANU – Beogradska knjiga – Matica srpska, 2005]
- РАДИЋ, Првослав. „О два аспекта балканизације српског књижевног језика“. *Јужнословенски филолог* бр. LIX (2003): стр. 105–152.
- [RADIĆ, Prvoslav. „O dva aspekta balkanizacije srpskog književnog jezika“. *Južnoslovenski filolog* br. LIX (2003): str. 105–152]
- ТОПОЛИНСКА, Зузана. *Македонскије дијалекти во Егејска Македонија*. Кн. 1, *Синтакса*, Том II. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1997.
- [TOPOLINJSKA, Zuzana. *Makedonskite dijalekti vo Egejska Makedonija*. Kn. 1, *Sintaksa*, Tom II. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite, 1997]

Извори

- Скраћеница: СДЗб = *Српски дијалектолошки зборник*
- АП: БОГДАНОВИЋ, Недељко. „Говор Алексиначког Поморавља“. *Српски дијалектолошки зборник* XXXIII (1987): стр. 7–302.
- [AP: BOGDANOVIĆ, Nedeljko. „Govor Aleksinačkog Pomoravlja“. *Srpski dijalektološki zbornik* XXXIII (1987): str. 7–302]
- Бучум: БОГДАНОВИЋ, Недељко. „Говори Бучума и Белог Потока“. *Српски дијалектолошки зборник* XXV (1979): стр. 1–178.
- [Vučum: BOGDANOVIĆ, Nedeljko. „Govori Vučuma i Belog Potoka“. *Srpski dijalektološki zbornik* XXV (1979): str. 1–178]
- Г. Пчиња: ЈУРИШИЋ, Марина. „Синтакса падежа Горње Пчиње (Одредбене функције)“. *Српски дијалектолошки зборник* LXI (2014): стр. 367–534.
- [G. Pčinja: JURIŠIĆ, Marina. „Sintaksa padeža Gornje Pčinje (Oredbene funkcije)“. *Srpski dijalektološki zbornik* LXI (2014): str. 367–534]
- Галипоље: ИВИЋ, Павле. „О говору галипољских Срба“. *Српски дијалектолошки зборник* XII (1957): стр. 1–519.

- [Galipolje: Ivić, Pavle. „O govoru galipoljskih Srba“. *Srpski dijalektološki zbornik* XII (1957): str. 1–519]
- Заплање: МАРКОВИЋ, Јордана. „Говор Заплања“. *Српски дијалектолошки зборник XLVII* (2000): стр. 7–307.
- [Zaplanje: MARKOVIĆ, Jordana. „Govor Zaplanja“. *Srpski dijalektološki zbornik XLVII* (2000): str. 7–307]
- Јабланица 2010: ЖУГИЋ, Радмила. *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*. Монографије 13. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010.
- [Jablantica 2010: ŽUGIĆ, Radmila. *Iskazivanje genitivnih značenja u govoru jablaničkog kraja (u svetlu prizrensko-timčkih govora kao celine)*. Monografije 13. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2010]
- Копеоник: РАДИЋ, Првослав. *Копеонички говор. Етногеографски и културолошки ирисијуи*. Посебна издања, Књ. 70. Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, 2010.
- [Кореоник: RADIĆ, Prvoslav. *Kopaonički govor: Etnogeografski i kulturološki pristup*. Posebna izdanja, Knj. 70. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Etnografski institut, 2010]
- Левач: СИМИЋ, Радивоје. „Синтакса левачког говора I“. *Српски дијалектолошки зборник XXVI* (1980): стр. 1–146.
- [Levač: SIMIĆ, Radivoje. „Sintaksa levačkog govora I“. *Srpski dijalektološki zbornik XXVI* (1980): str. 1–146]
- Лесковац: МИТРОВИЋ, Брана. *Речник лесковачког говора*. Књ. 32. Лесковац: Библиотека Народног музеја у Лесковцу, 1984.
- [Leskovac: MITROVIĆ, Brana. *Rečnik leskovačkog govora*. Knj. 32. Leskovac: Biblioteka Narodnog muzeja u Leskovcu, 1984]
- Лужница: ЋИРИЋ, Љубисав. „Говор Лужнице“. *Српски дијалектолошки зборник XXIX* (1983): стр. 7–119.
- [Lužnica: ĆIRIĆ, Ljubisav. „Govor Lužnice“. *Srpski dijalektološki zbornik XXIX* (1983): str. 7–119]
- Н. Каменица: ЈОВАНОВИЋ, Властимир. „Речник села Каменице код Ниша“. *Српски дијалектолошки зборник LI* (2004): стр. 313–688.
- [N. Kamenica: JOVANOVIĆ, Vlastimir. „Rečnik sela Kamenice kod Niša“. *Srpski dijalektološki zbornik LI* (2004): str. 313–688]
- Понишавље: ЋИРИЋ, Љубисав. „Говори Понишавља“. *Српски дијалектолошки зборник XLVI* (1999): стр. 7–262.
- [Ponišavlje: ĆIRIĆ, Ljubisav. „Govori Ponišavlja“. *Srpski dijalektološki zbornik XLVI* (1999): str. 7–262]
- ПП: МИЛОРАДОВИЋ, Софија. *Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспекти*. Посебна издања, Књ. 50. Београд: Српска академија наука и уметности, Етнографски институт, 2003.
- [PP: MILORADOVIĆ, Sofija. *Upotreba padežnih oblika u govoru Paraćinskog Pomoravlja. Balkanistički i etnomigracioni aspekt*. Posebna izdanja, Knj. 50. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Etnografski institut, 2003]
- Прешево: ТРАЈКОВИЋ, Татјана. „Говор Прешева“. *Српски дијалектолошки зборник LXIII* (2016): стр. 284–577.
- [Preševo: TRAJKOVIĆ, Tatjana. „Govor Preševa“. *Srpski dijalektološki zbornik LXIII* (2016): str. 284–577]

- Радимци: Томић, Миле. „Говор Радимаца“. *Српски дијалектолошки зборник XXXIII* (1987): стр. 303–474.
 [Radimci: Tomić, Mile. „Govor Radimaca“. *Srpski dijalektološki zbornik XXXIII* (1987): str. 303–474]
- Ресава: Пецо, Асим, Бранислав Милановић. „Ресавски говор“. *Српски дијалектолошки зборник XVII* (1968): стр. 241–367.
 [Resava: Pećo, Asim, Branislav Milanović. „Resavski govor“. *Srpski dijalektološki zbornik XVII* (1968): str. 241–367]
- Сиринић: Младеновић, Радивоје. „Говор северношарпланинске жупе Сиринић“. *Српски дијалектолошки зборник LXVI/1* (2019): стр. 1–1047.
 [Sirinić: Mladenović, Radivoje. „Govor severnošarplaninske župe Sirinić“. *Srpski dijalektološki zbornik LXVI/1* (2019): str. 1–1047]
- Тимок: Динић, Јакша. *Тимочки дијалекатски речник*. Монографије 4. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008.
 [Timok: Dinić, Jakša. *Timočki dijalekatski rečnik*. Монографије 4. Beograd: Institut za srpski jezik SANU, 2008]
- Трстеник: Јовић, Душан. „Трстенички говор“. *Српски дијалектолошки зборник XVII* (1968): стр. 1–239.
 [Trstenik: Jović, Dušan. „Trstenički govor“. *Srpski dijalektološki zbornik XVII* (1968): str. 1–239]
- Црна Река: Марковић, Миодраг. „Речник народног говора у Црној Реци“. *Српски дијалектолошки зборник XXXII* (1986): стр. 243–500.
 [Crna Reka: Marković, Miodrag. „Rečnik narodnog govora u Crnoj Reci“. *Srpski dijalektološki zbornik XXXII* (1986): str. 243–500]
- ЦТВ: Вукадиновић, Вилотије. „Говор Црне Траве и Власине“. *Српски дијалектолошки зборник XLII* (1996): стр. 1–317.
 [CTV: Vukadinović, Vilotije. „Govor Crne Trave i Vlasine“. *Srpski dijalektološki zbornik XLII* (1996): str. 1–317]
- Чумић: Грковић, Милица. „Употреба падежа у чумићком говору“. *Прилози проучавању језика*, 4 (1968): стр. 133–159.
 [Čumić: Grković, Milica. „Upotreba padeža u čumićkom govoru“. *Prilozi proučavanju jezika*, 4 (1968): str. 133–159]

София Р. Милорадович
 Институт сербског језика САНИ, Белград

ГРАММАТИКАЛИЗОВАНОСТЬ И ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ
 ПРЕДЛОГА ЗА В ПРИЗРЕНСКО-ТИМОКСКОМ
 И КОСОВО-РЕСАВСКОМ ДИАЛЕКТАХ

Резюме

В данной статье мы попытались очертить статус предлога ЗА с точки зрения грамматикализации, которой он в значительной мере подвергается в призренско-тимокском и косово-ресавском диалектах, а его полифункциональность подтверждается многочисленными примерами из этих сербских наречий. Однако необходимо иметь в виду, что, в отличие от предлога ОД, который

был подвергнут процессу т.н. территориальной грамматикализации, и другие сербские диалекты — и даже сербский разговорный и литературный язык — попали в рамки этого морфосинтаксического сегмента балканизации. Предложно-падежная связь ЗА+А/ОП выражает большое количество отношений — тех, которые в сербском литературном языке представлены какими-то другими свободными падежами или предложно-падежными связями, или же эти связи не имеют особенно большой доли в их презентации. Обобщая представленное здесь в корпусе, можно говорить о трех направлениях расширения предложно-падежной связи ЗА+А/ОП: 1) проникновение в поле родительного ЗБОГ, винительного падежа У, ПО и НА и локатива О; 2) замена родительного, дательного и творительного падежей в дополнительных сказуемых (вместо родительного, дательного и творительного беспредложных конструкций); 3) в службе дополнения к некоторым прилагательным и предикативным наречиям состояния. Существенной спецификой по отношению к грамматикализованным суждениям НА и ОД является то, что ЗА-связь в некоторых категориях примеров из нашего материала обладает свойством конденсатора, т.е. оно выступает в роли трансформации сказуемой-аргументной структуры, которая может быть формализована как (а) причинное, (б) конечное, (в) повествовательное предложение.

Ключевые слова: предлог ЗА, грамматикализация, клаузалный конденсатор, призренско-тимокский диалектный ареал, косово-ресавский диалект.

Sofija R. Miloradović
Institute for the Serbian Language of SASA, Belgrade

GRAMMATICALIZATION AND POLYFUNCTIONALITY OF THE
PREPOSITION *ZA* IN PRIZREN-TIMOK AND KOSOVO-RESAVA
VERNACULARS

S u m m a r y

In this paper, we have tried to outline the status of the preposition *ZA* from the aspect of grammaticalization, to which it is subjected to a considerable extent in the Prizren-Timok and Kosovo-Resava dialects, and its polyfunctionality is confirmed by numerous examples from these Serbian vernaculars. However, it must be borne in mind that, in contrast to the preposition *OD*, they were subjected to the process of the so-called areal grammaticalization, and other Serbian dialects — even the Serbian colloquial and literary language — came within the scope of this morphosyntactic segment of balkanization. The prepositional-case connection *ZA + A / CG* expresses a large number of relationships — those that in the Serbian standard language are represented by some other free cases or prepositional-case connections, or else these connections do not have a particularly large share in their presentation. Summarizing what is presented in the corpus here, we can differentiate three directions of expansion of the prepositional-case connection *ZA + A / CG*: 1) penetration into the field of genitive *ZBOG*, accusatives *U*, *PO* and *NA*, and locative *O*; 2) replacement of

genitive, dative and instrumental in supplementary predicates (instead of genitive, dative and instrumental non-prepositional constructions); 3) in the service of addition to certain adjectives and predicative adverbs of state. A significant specificity in relation to the grammaticalized prepositions NA and OD is that the ZA-connection in certain categories of examples from our material has the property of a condenser, i.e., it is in the role of transform of the predicate-argument structure, which can be formalized as (a) causal, (b) final, (c) declarative sentence.

Keywords: preposition ZA, grammaticalization, clause condenser, Prizren-Timok dialect area, Kosovo-Resava dialect.